

Tadej Curk

Rokovanje z arheološko dediščino kot skupna točka arheologije in arhitekture

1 Uvod

Z vidika obravnavanja, interpretiranja in varovanja kulturne dediščine se zdi, da sta tok zgodovine ter (prekomerna) specializacija znanstvenih ved arheološko in arhitekturno vedo, gledano z današnjega stališča, pripeljala vsako na svoj breg. Zgodovinsko tesnejše sodelovanje v dobrobit dediščine je bilo načeto.

Arhitektura¹ lahko s svojimi metodami in specifičnim znanjem pomaga arheologiji razumeti, interpretirati, ohranjati in prezentirati arheološko dediščino.² Sodelovanje bi tako pomenilo temeljitejše in podatkovno zajetnejše raziskave,³ celostno obravnavo, možnost mnogoplastne interpretacije ter transdisciplinaren pristop k varovanju in upravljanju arheološke dediščine. Navedeno zahtevata tako sodobna znanost kot tudi slovenska in mednarodna zakonodaja.

Rokovanje z arheološko dediščino je torej odvisno od tesnega sodelovanja in povezovanja različnih metodologij in znanj. Zato skuša članek predstaviti nekatera izhodišča za dobro in tesno sodelovanje med arheologi in arhitekti, pri čemer izpostavi interpretacijo, varovanje, konservacijo in prezentacijo arheološke dediščine. Besedilo ne temelji na realnih ali že izpeljanih primerih dobrega ali tesnega sodelovanja, temveč se poslužuje pregleda predvsem tuje arheološke, umetnostnozgodovinske in kulturnovarstvene literature, kakor tudi mednarodnih kulturnovarstvenih listin in priporočil.

2 Arheologija in arhitektura

Arhitektura je imela pomembno mesto v arheoloških študijah in raziskavah vse od samih začetkov razvoja arheologije kot znanosti (Kienzle, 2011, 12; Trigger, 2006). Do

1 Zaradi bližine definicije arheološki stroki jo v tem tekstu označujemo kot vedo, ki s teoretskega in zgodovinskega stališča preučuje pretekle arhitekturne objekte in ostaline.

2 Arheološka dediščina predstavlja veliko zakladnico informacij, ročnih spretnosti, oblikovanja in materialov, ki morajo biti zaščiteni pred razvrednotenjem, uničenjem in pozabo, s čimer ohranimo tudi delo naših prednikov in koristi, ki jo od te dediščine imamo (International Committee for the Management of Archaeological Heritage – v nadaljevanju ICAHM, 1990; International Council on Monuments and Sites – v nadaljevanju ICOMOS, 1965; White, 2007, 247).

3 Npr. boljši vpogled v nastanek, razvoj in trajanje neke strukture, natančnejšo datacijo in korelacijo z ostalimi posegi v prostor.

konca 19. stoletja so glavne vloge v arheoloških raziskavah, zlasti zgradb, spomenikov in urbanih kompleksov, tako odigrali ravno arhitekti (Nerdinger, 2010, 10). Glavni razlog za to gre iskati v njihovih metodah in veščinah merjenja antičnih oziroma drugih spomenikov, ki sta mu sledila takratna arheološka interpretacija in teoretični grafični prikaz (Ažman Momirski, 2004, 93). Začetek 20. stoletja v tem oziru ni prinesel večjih sprememb. Arhitekturni spomeniki so sicer številnim arheologom še vedno predstavljali pomemben del pretekle in sodobne kulture, vendar sta se dotedanje sodelovanje in povezanost začela krhati (Drennan, 2010, 2).⁴ Dokončen prelom arheologije z arhitekturo predvsem v ZDA in Združenem kraljestvu gre iskati s pojavom procesne arheologije,⁵ ki je s svojo togo znanstveno paradigmo reducirala razvoj novih poti arheološke interpretacije. Arhitektura, njena dediščina in arhitekturni prostor sta bila v sklopu arheologije razumljena na novo (Ayán Vila idr., 2003, 1), saj so arheologi nanje gledali le skozi prizmo oblike in tipologije.⁶ Prvi korak naprej je naredila postprocesna arheologija, ki je v arhitekturnem zapisu prepoznala multidimenzionalni značaj in je arhitekturne ostaline razumela kot orodje za interpretacijo (Ayán Vila idr., 2003, 2–4; Drennan, 2010, 6–b).⁷

V nasprotju s Slovenijo so v nekaterih državah in na nekaterih tujih posameznih arhitekturnih šolah našli sistematizirano pot do uspešnega sodelovanja. Pri tem gre predvsem izpostaviti t. i. stavbno arheologijo. Ta predstavlja arheološke raziskave stavbnih ostankov, ki temeljijo na specifični metodi opazovanja in dokumentiranja gradbenih gradnikov in sosledja gradbenih posegov oziroma aktivnosti. Cilj stavbne arheologije je raziskovanje preteklosti grajenega objekta v najširšem možnem smislu, brez umetnostnozgodovinskih ali arheoloških časovnih zamejitev (Krähling, 2014). Stavbna arheologija⁸ lahko arheologiji kot disciplini pomaga pri študiju specifik grajenih objektov iz preteklosti, pri njihovi formalni analizi in razvrstitvi ter pri prepoznavanju naselbinskega vzorca (Archaeology and Architecture, 2009), da omenimo le nekatere možnosti. Temu lahko dodamo še prostorske analize, ki jih je mogoče pri interpretiranju povezati s sociološko teorijo, kar omogoča še izčrpnije informacije o preteklih družbenih dogajanjih (Ayán Vila idr., 2003, 2; Drennan, 2010, 2). S tesnim

4 Temu je v veliki meri botroval razvoj prazgodovinske arheologije, ki je bila na prelomu 19. v 20. stoletje in tudi kasneje bolj usmerjena v analize različnih predmetov in interpretacijo preteklosti, ki so bile veliko bolj kot kadar koli prej neodvisne od historičnih in umetnostnozgodovinskih perspektiv (Novaković, 2003, 11).

5 Se pojavi konec 50. in v začetku 60. let 20. stoletja.

6 Kar se bolj sklada z umetnostno zgodovino.

7 Postprocesna arheologija ni edina, ki se je ukvarjala z arhitekturnim zapisom, naselbinami, krajino ali poselitvijo. Zlasti v Nemčiji in Skandinaviji se je v prvi polovici 20. stoletja namreč razvila t. i. Siedlungsarchäologie – študij poselitve oziroma naselbin, ki se v svojih metodah in interpretacijah izrazito opira na antropogeografske koncepte in modele (Novaković, 2003, 47–49). Konec 60. let 20. stoletja pa se je predvsem v ZDA pojavila t. i. historična arheologija, katere pomemben vidik je prav preučevanje pretekle arhitekture in naselbinskih vzorcev (Orser idr., 1995).

8 Kot del arhitekturnih šol in izobrazbe.

sodelovanjem se tako lahko obe vеди na eni strani ukvarjata z razvojem grajenih objektov in posledično preoblikovanjem prostora, topografijo ter okoljem, na drugi strani pa z organizacijo preteklih družb, njihovo široko tradicijo, mislijo in idejami (Archaeology and Architecture, 2009).⁹

Pri prihodnjih raziskavah, varovanju in publiciranju arheoloških ostalin ter pri interpretaciji in rokovanju z arheološko dediščino bi torej na podlagi zapisanega morali nujno upoštevati in vključiti znanje arhitektov in njihove postopke analize.¹⁰ Sodelovanje ter različne usposobljenosti strokovnjakov, ob upoštevanju materialnih dejstev, lahko zagotovijo novo ovrednotenje gradiva, poglobljeno in multidisciplinarno interpretacijo in dostopnejšo prezentacijo (Ažman Momirski, 2004, 94–95, 109; Dinsmoor, 1977).

3 Dediščinska interpretacija

Dediščinska interpretacija je aktivno komuniciranje in podajanje pomembnosti nekega prostora, objekta ali najdišča skupnosti.¹¹ »Nepopolnost« oziroma fragmentiranost ruševine ali preteklega grajenega objekta zato zahteva še bolj premišljeno in učinkovito interpretacijo (Johnston idr., 2013, 21). Enako velja za arheološki zapis z gradbenimi elementi, ki nam lahko zagotovi veliko potencialnih informacij. Na podlagi teh pa lahko oblikujemo nov zorni kot dejavnikov družbenega, politično-gospodarskega, bivanjskega, estetskega in simboličnega reda preteklih družb (Blanco Rotea idr., 2003, 17).

Pretekli grajeni objekti ter arheološka dediščina terjajo sodobno, javnosti namenjeno interpretacijo. Ta je zasnovana na profesionalni etiki in temelji na znanstvenih raziskavah, ki vključujejo in upoštevajo vse faze zgodovine objekta in vsebujejo informacije o njihovi današnji obliki in vrednotah. Obiskovalca ali uporabnika mora sodobna interpretacija informirati o nečem oprijemljivem in pomembnem ter mu olajšati razumevanje celovite zgodovine spomenika in doživljanje kraja. Podati mu mora čim bolj celovito zgodbo in ne zgolj enostransko podobo spomenika (White, 2007, 255). Ob že omenjenem pa moramo paziti, da sama interpretacija ne zasenči dediščinskih vrednot samega objekta (Johnston idr., 2013, 21).¹²

9 Kar je lahko osnovna podlaga za integracijo arheoloških ostalin in dediščine v mestno tkivo ali pokrajino, za prihodnje načrtovanje razvoja in širjenja mest in naselij ali za oblikovanje in zasnovo stavb.

10 Skupna naloga arheologov in arhitektov pri arheoloških izkopavanjih in študijah je lahko tudi izdelava natančnih meritev ter izmer, kakor tudi jasnih razumljivih risb, ki pripomorejo k boljšemu razumevanju pretekle arhitekture.

11 Interpretacija je množica potencialnih aktivnosti, ki pripomorejo k odgovornejšemu zavedanju skupnosti in povečajo razumevanje vloge kulturne dediščine. Interpretacijska infrastruktura so fizični predmeti in objekti na kulturni dediščini ali v neposredni povezavi z njo, ki se uporabljajo za namene interpretacije in prezentacije ter podirajo interpretacijo z novo in obstoječo tehnologijo (ICOMOS, 2008). Glede na dejstvo, da interpretacijska infrastruktura pri arheološki dediščini v veliki meri služi tudi varovanju in ohranjanju le-te ter gre pri tem za arhitekturno zaščito, je nujnost sodelovanja toliko bolj očitna.

12 ICOMOS-ova listina iz Québeca opozarja, da je treba kulturno dediščino obvarovati pred škodljivim vplivom vsiljive interpretativne infrastrukture, pred pritiskom prekomernega obiska in nenatančno ali neprimerne interpretacije (ICOMOS, 2008).

Večina današnje arheološke interpretacije žal nasprotno temelji na premisi, ki za-trjuje, da moramo dovolj trden podatek o preteklosti nekritično jemati tudi kot enako pomemben. Tako izhodišče pa vodi k interpretaciji kot preprostemu podajanju podatkov v pasivni obliki (Potter Jr., 1997, 43).¹³ Arheologija bi morala zato nujno sprejeti sodobno interpretacijo, vstopiti v dialog z drugimi interpretatorji in upoštevati, da je podana razlaga le ena od interpretacij v široki paleti zgodb o preteklosti. Prezentacije na najdiščih bi morale upoštevati alternativne pristope pri interpretacij o enakih izhodiščnih informacijah in vsebovati tako »alternativne« kot »akademske« interpretacije (Timoney, 2008, 39).¹⁴ S podajanjem raznovrstnih informacij ter z razlago orodij in tehnik, ki jih arheologi uporabljajo, lahko arheologi obiskovalcem zagotovijo izhodišča za lastno odločitev,¹⁵ ali se strinjajo z »uradnimi« zaključki in interpretacijami ali ne, za lastno razumevanje, vrednotenje in intelektualno doživljanje (Potter Jr., 1997, 38).

Sodobna interpretacija nam z gledišča možnosti sodelovanja med arheologi in arhitekti tako služi tudi kot izhodiščna faza oziroma podlaga za načine varovanja, zaščite in prezentacije same dediščine.¹⁶

4 Varovanje arheološke dediščine

Varovanje, ki izhaja iz skupne interpretacije in sodelovanja med arheologi in arhitekti, predstavlja pomembno orodje za učinkovito rokovanje in upravljanje arheološke dediščine, ki pripomore k preprečitvi poškodb, zmanjšanju stroškov in boljšim znanstvenim rezultatom (ICAHM, 1990; ICOMOS, 1965; Nardi, 2010, 4). Pri tem se

13 V arheologiji danes poznamo primarno in sekundarno interpretacijo. Primarna interpretacija v arheologiji pomeni soočenje oziroma rokovanje arheologov z arheološkim predmetom ter podajanje razumljive razlage zanj oziroma arheologove predstave podobe preteklosti, ki jo oblikuje na podlagi arheološkega artefakta ali arheološkega zapisa ter arheološke dokumentacije. Z drugo besedo bi lahko primarno interpretacijo v arheologiji grobo označili kot tolmačenje ali razlaganje. Sekundarna interpretacija v arheologiji označuje prenos primarne interpretacije, ali vsaj njenih zanimivih delov, drugim ljudem oziroma skupnosti. Težava arheologije ostaja v tem, da se številni arheologi danes še vedno poslužujejo predvsem primarne interpretacije ter naštevavanja podatkov in metod.

14 Vsakršna interpretacija in prezentacija kulturne dediščine mora temeljiti na dokazih, zbranih s pomočjo znanstvenih in splošno sprejetih metod, kakor tudi na podlagi še obstoječih kulturnih tradicij (ICOMOS, 2008). To pomeni, da razlage t. i. alternativne arheologije (izvenzemeljski izvor starodavnih civilizacij, hiperdifuzionizem, astroarheologija ipd.) pri prezentaciji arheološke in kulturne dediščine nimajo prostora.

15 T. i. konstruktivistični pristop.

16 Interpretacija kot del vzdržnega ohranjanja in varovanja arheološke dediščine in prezentacija kulturne dediščine morata upoštevati pomembnost in vrednote dediščine v njihovem mnogoplastnem zgodovinskem, političnem, duhovnem in estetskem kontekstu. V zakup je treba vzeti vse vidike dediščinske kulturne, družbene in okoljske pomembnosti in vrednot (ICOMOS, 2008). To pomeni, da uspešne interpretacije ter ovrednotenja in posledično ohranjanja, varovanja, integracije in prezentacije ni brez sodelovanja različnih strok, znanstvenikov in skupnosti. V primeru arheološke dediščine to pomeni, da je brez sodelovanja arheologov z arhitekti izredno težko doseči zadovoljive in sodobne interpretacije arheološke dediščine z gradbenimi elementi ter zagotoviti primernost fizične zaščite arheološke dediščine, ki bi jo bilo mogoče integrirati v mestno tkivo ali pokrajino, ne da bi zanemarili del vrednot ali pomembnost same dediščine.

mora varovanje nujno zavedati tudi okoljskih, družbenih, znanstvenih in ekonomskih dejavnikov pri odločanju ter preučiti njihov vpliv na dediščino in nazorno prikazati argumente ter odgovornost za posledice svojih odločitev (Kienzle, 2011, 24; Matero, 2008, 4–5; White, 2007, 247).¹⁷

Varovanje arheološke dediščine se poslužuje številnih metod, načinov in tehnik. Med bolj učinkovito varovanje arheološke dediščine sodi postavitve varovalnih objektov,¹⁸ katerih glavni cilj je blaženje določenih učinkov okolja in izgradnja vsaj delno klimatiziranih prostorov,¹⁹ ki nudijo dobre možnosti za ohranitev.²⁰ Dominantno vlogo pri odločitvah in argumentaciji za izbor in postavitve varovalnih objektov glede na njegovo pozicijo pri oblikovanju zgradb in poznavanju materialov bi moral odigrati prav arhitekt, ki razume in ceni zgodovinske in druge vrednote in kontekst dediščine. V pomoč pa bi mu bila ekipa različnih strokovnjakov in raziskovalcev (Krähling, 2014).²¹

K varovanju in kasnejši prezentaciji lahko s svojim znanjem ter rešitvami veliko doprinesejo tudi krajinski arhitekti, ki npr. s svojevrstnim postavljanjem poti po najdišču ali med ruševinami, dodajanjem ramp za gibalno ovirane, razporeditvijo razsvetljave in načrtovanjem prostora, doprinesejo k vsesplošnemu globljemu razumevanju in dostopnosti za posameznika (Grmek, 2016; Pirkovič, 2012; Voda, 2011).

5 Konserviranje in restavriranje

Pojem konserviranje zaobjema strokovna načela, glavne ukrepe, tehnične rešitve in postopke ohranjanja materialne substance dediščine pri posegih vanjo,²² medtem ko

17 S tem se tudi jasneje in trdneje opredelijo argumenti za ali proti ohranitvi dediščine ter določi parametre razsežnosti varovanja ter posega v samo dediščino. V primeru arheološke dediščine z gradbenimi elementi se določi npr. meje kreativne svobode arhitekta pri zasnovi varovalnih objektov ali prepriča arheologa o izbiri druge oblike in materiala za varovalni objekt (kar v veliki meri lahko stori le arhitekt).

18 Hiša muzej, začasne varovalne ograje, trajne varovalne ograje, trajne in lahke varovalne strehe manjših dimenzij, »masivne« varovalne strehe, varovalne hiše (Sommer, 1998, 135–137; Ažman Momirski, 2001, 10; Ažman Momirski, 2004, 225–226, 255; Woolfitt, 2007, 177–178; Bachmann, 2011, 166; Schalles, 2011, 141–145).

19 Nekateri arhitekturni elementi (zidovi, tla, mozaiki, stenske poslikave ipd.) začnejo pospešeno propadati kmalu po odkopu, vse pa zaradi vpliva vremenskih in okoljskih dejavnikov (Ažman Momirski, 2004, 223, Sommer 1998, 135–136).

20 Hkrati je treba poudariti, da varovalni objekti prav tako porušijo fizično-kemijsko ravnotežje z nastopom novih pogojev in mikrookolja. Zaradi tega še desetletja ne bomo natančno vedeli, kako učinkovit je bil izbrani varovalni objekt. Grobo oceno lahko, zaradi specifičnega znanja in izkušenj, arheologom in konservatorjem nudijo prav arhitekti.

21 Med katerimi bi odločilno vlogo imeli arheologi.

22 »Konserviranje (tudi konservacija) so ukrepi in postopki, s katerimi ohranjamo materialno substanco dediščine. Pri konserviranju moramo upoštevati načelo omejevanja na najnujnejše posege in po možnosti načelo reverzibilnosti posegov. Konserviranje lahko delimo na preventivno (posredno) in aktivno (neposredno ali kurativno) konserviranje. Preventivno konserviranje pomeni, da skušamo zmanjšati ali preprečiti negativne (okoljske) vplive na dediščino, preprečevati naravne in druge nesreče ter nedovoljena dejanja v zvezi z dediščino. Aktivno konserviranje pa pomeni, da na dediščini izvajamo neposredne konservatorske posege, katerih namen so čiščenje, utrditev, zaščita pred propadanjem in morebitna menjava manjših uničenih delov, vendar tako, da čim manj spremenimo materialno substanco in strukturo dediščine« (Pirkovič, 2012: 34).

restavriranje predstavlja postopke, s katerimi povrnemo nekdanji videz in strukturo ter ponovno ustvarimo najboljši približek estetske celote oblike in materialne pojavnosti dediščine z namenom lajšanja njenega doživljanja in razumevanja (Petzet, 2004, 9–10; Pirkovič, 2003, 210–211; Pirkovič, 2012, 34). Oba pojma pa pri arheološki dediščini za uspešno realizacijo zahtevata tesno sodelovanje arheologije in arhitekture.²³

Konserviranje arheološke dediščine lahko razumemo kot minimalen ukrep za njeno ohranitev in prezentacijo.²⁴ To obsega tehnične postopke, s katerimi se lahko obravnavana dediščina preuči, prikaže in se jo naredi dostopno javnosti. Splošen cilj konserviranja je tako zaščita arheološke dediščine pred izgubo in poškodbami ter ohranitev za skupno dobro in za korist prihodnjih generacij (Matero, 2008, 1; Nardi, 2010, 5; Timoney, 2008, 41–42).

Arheološke dediščine večinoma brez restavriranja ne moremo ohraniti v obliki, ki je rezultat arheološkega posega (Mosler, 2005, 42). Zato sta konserviranje in restavriranje arheološke dediščine neizbežna, poleg tega pa tudi neposredno vplivata na vizualno prepoznavnost, kar določa našo percepcijo in predstavo o avtentičnosti dediščine (Matero, 2008, 1; Timoney, 2008, 42). Pred aktivnim konservatorskim posegom se zato arheologi in arhitekti morajo vprašati,²⁵ kakšne posege dediščina še prenese, kako jo vključiti in integrirati v sodobno življenje, kaj pričakuje lokalna skupnost in kako zagotoviti vzdrževanje (Rebec, 2013, 7). Pri konserviranju morajo stroko voditi smernice, ki so potrjene v mednarodnih listinah in ki so na splošno sprejete v konservatorski stroki (Hassler, 2010, 180; ICAHM, 1990; ICOMOS, 1965; Johnston idr. 2013, 23; Nardi, 2010, 6; Nerding, 2010, 14; Pirkovič, 2003, 210).

Restavriranje je v splošnem razumljeno kot postopki, s katerimi dediščini skušamo povrniti nekdanji videz in strukturo.²⁶ Pri arheološki dediščini je restavriranje, za

23 Stroka se mora pri konserviranju in restavriranju zavedati, da lahko slednji preko interpretacije skozi čas postaneta materializacija poglobitve in dodajanja novih pogledov na dediščino. Vsak konservatorski in restavratorski poseg je namreč kritično dejanje z odločitvami, ki vplivajo na to, kaj ohraniti, kako integrirati, kdo bo ohranil in kako ohraniti in obnoviti, kar je vedno izraz sodobnih vrednot in prepričanj (Assmann, 2010, 17, 22; Matero, 2008, 2; Sommer, 1998, 133).

24 Znotraj repertoarja aktivnih konservatorskih tehnik, primernih za arheološko dediščino, so: stabilizacija, rekonstrukcija, ponoven zakop in kopiranje. Omenjeni postopki lahko vsebujejo zelo invazivne in destruktivne metode, ki vplivajo na ohranitev dediščinskih informacij, kot tudi na način, kako je dediščina doživeta in razumljena (Matero, 2008, 1–2; Timoney, 2008, 41).

25 Izbor načina ohranitve arheološke dediščine mora težiti k celostnemu razumevanju zgodovine, estetike, vrednot in znanja, ki so z dediščino podane, pri čemer se mora upoštevati visoke standarde etične odgovornosti (Johnston idr. 2013, 23; Matero, 2008, 3; Mosler, 2005, 63).

26 »Restavriranje so postopki, s katerimi dediščini povrnemo nekdanji videz in strukturo, in to z namenom, da bi olajšali uživanje, razumevanje in uporabo dediščine. Restavriranje izvajamo le, kadar je dediščina izgubila del svoje vrednosti ali funkcije zaradi preteklih predelav ali propadanja. Temelji na spoštovanju originalne substance in kulturnih vrednot, vendar največkrat povzroči določene spremembe videza dediščine, saj v primeru izgube določenih delov tak poseg pomeni nadomeščanje izgubljenih ali uničenih delov z novimi, zapolnjevanje vrzeli in odstranjevanje oziroma nadomeščanje starejših, neprimernih restavratorskih posegov. Sodobna restavratorska načela svarijo pred odstranjevanjem patine, saj patina predstavlja pomemben zaščitni sloj in hkrati prispeva k estetskim in zgodovinskim vrednotam dediščine« (Pirkovič, 2012, 34).

korist namembnosti obiska javnosti, logičen in celo razumljiv cilj ohranjanja, saj se stanje materiala v večini primerov neizogibno in eksponentno sčasoma poslabšuje. Restavriranje naj se izvaja zgolj na objektih, ki so dovolj celoviti za avtentično restavriranje in predstavitev in kjer ni pričakovati nesprejemljive izgube ali odmika od dokazov in hipotez (Hajnóczy, 1998, 119; Johnston idr. 2013, 31; Matero, 2008, 5; White, 2007, 250). Pri restavriranju je vedno možna nenatančna interpretacija, poleg tega pa lahko pride do brisanja razlik med originalom in sodobnimi »reprodukcijskimi« dodatki. Prav tako pa lahko z restavriranjem nepovratno izgubimo ali izkrivimo pomembne in nepovratne dokaze, kot tudi povzročimo trajno škodo na dediščini (Corner idr. 2011; White, 2007, 250–251).

Vsekakor ima restavriranje tudi zelo pozitivne učinke, saj lahko pripomore k jasnejšemu prikazu vrednot dediščine. Poleg tega lahko obiskovalcem nudi pomoč pri dojetju obsežnosti pomena dediščine ter omogoča razumljivejša sporočila in druge pozitivne koristi, med katerimi so izboljšana dostopnost, nova interpretacija in pogledi ter cenjenje izvirnih prostorskih kvalitete (Johnston idr. 2013, 31; White, 2007, 250).

Na koncu poudarimo še, da lahko strategije ohranitve povzročijo konflikt med sodobnimi interesi in uporabo. Zato konserviranje in restavriranje zahtevata sodelovanje in enoten koncept, v katerem morajo strategije vzajemno funkcionirati (Mosler, 2005, 42).

6 Prezentacija arheološke dediščine

Zaradi številnih dejavnikov obstaja več vrst prezentacije in sočasnega varovanja arheološkega najdišča in dediščine.²⁷ Skupno vsem je, da mora stroka danes raznovrstne kvalitete dediščine, ki izpolnjujejo sodobne potrebe in so del prezentacije arheološke dediščine, osnovati v sodelovanju z obiskovalci in uporabniki²⁸ (Mosler, 2005, 38). Upravljalci dediščine in znanstveniki se zato morajo vzdržati mnenja, da uporabniki dediščine razumejo preteklost enako kot oni sami in imajo iste potrebe (Timoney, 2008, 38), ter začeti kritično preizpraševati že izoblikovane kvalitete dediščine. Zapisano potrjujejo tudi izjeme, kjer so kvalitete prezentacije v večinski meri izoblikovane s poslušom za obiskovalce. Med obiskovalčeve preference sodi tudi vizualizacija arheološke dediščine, med katero lahko štejemo deloma vidno restavriranje in delno

27 Arheološki muzej na najdišču (Ažman Momirski, 2001, 10; Breznik, 2014, 11–12; Paardekooper, 2012, 289), arheološki park (Ažman Momirski, 2001, 40; Breznik, 2014, 7; ICOMOS, 1965; ICOMOS, 2015, 2), (interpretativni) centri za obiskovalce (Paardekooper, 2012, 290; Timoney, 2008, 35), fizična in digitalna rekonstrukcija (Ažman Momirski, 2001, 52; Kavčič, 2005, 27; Petzet, 2004, 19; Woolfitt, 2007, 150), arheološki zabavišni park (Ažman Momirski, 2001, 70; Mosler, 2005, 49) in ekomuzej (Hudales, 2011: 48–49).

28 Na tem mestu je nujno treba zapisati, da uporabniki dediščine ne predstavljajo enovite in/ali celostne skupine, temveč gre za heterogeno množico, ki jo v njenem odnosu do dediščine komajda lahko razumemo kot enotno. Vsaka skupina ali celo vsak posameznik na svoj način bere dediščino, le-to pa se lahko spreminja tudi skozi čas.

rekonstrukcijo objektov z impresivnimi prezentacijami in ne le romantične ruševinske krajine, ki terjajo od obiskovalca domišljijo in fantazijo (Kobiaška, 2014; Mosler, 2005, 41; Sivan, 1995, 51–52).

Prilaganje arheološke dediščine obiskovalcu terja posebno premišljenost in pozornost.²⁹ Na vsak način se je treba izogniti manipulaciji dediščine, ki se lahko zgodi v želji po prikazovanju (nemogoče) »herojske« preteklosti (Johnston idr., 2013, 31; Matero, 2008, 5), ali v oblikovanju preveč poenostavljenega didaktičnega in rekreacijskega programa, ki je razumljen kot nenadomestljiv del vizualnega razumevanja dediščine s strani družbe. V preteklosti je bila zaradi omenjenih pristopov prenekateri arheološka dediščina ter njena celovitost za vedno izgubljena (Matero, 2008, 4).

Fizični izgled same arheološke dediščine (*in situ*), čeprav z le malo razločno obstoječimi ostanki, je ključen za soočenje obiskovalca z dediščino. Uspeh ali vrednost obravnavane dediščine je tako pogosto determiniran s stopnjo vidljivosti in razumljivosti (Timoney, 2008, 32) ali pa s tistimi zgodovinskimi obdobji, ki so na nekem mestu ali državi najbolje raziskana (Ažman Momirski, 2001, 9). To pa je v nasprotju z ICOMOS-ovo listino iz Lozane, ki govori, da mora ohranitev raznovrstnih najdišč in spomenikov temeljiti na njihovi znanstveni pomembnosti in edinstvenosti in ne zgolj na njihovi prepoznavnosti in vizualni privlačnosti (ICAHM, 1990).

7 Sklep

Arheologija in arhitektura imata sicer različne metode in cilje raziskovanja skupnega predmeta, vendar ju pri dediščini povezuje usmerjenost na spoznanje, odkrivanje in razlago človeške preteklosti. Zgodovinsko povezanost kot temelj sodelovanja moramo ohraniti tudi danes ter v prihodnje in tako raziskavam o preteklosti dodati interdisciplinarnost. Slednja naj ne bo zavezana zgolj raziskavam, temveč naj bo tudi temeljni del interpretacije, varovanja, ohranjanja in prezentacije arheološke dediščine.

Sodelovanje zagotavlja mnogopomensko interpretacijo in posledično celostno ter dolgotrajno ohranjanje in varovanje dediščine, s čemer se okrne avtoritarnost v dediščinskem diskurzu. Avtoritativnost znanosti namreč, pod določenimi pogoji in na določenih področjih, hromi vpliv pozitivnih sodobnih vrednot, filozofskih tokov in pogledov na preteklost, ki večinoma neopazno, toda odločilno krojijo uporabniku prijazno in razumljivo interpretacijo in prezentacijo. Sodobno varstvo dediščine mora uporabniku podati informacije, vrednote in znanje, ki so aktualni in potrebni, vendar mu teh ne sme vsiljevati.

---

29 Premišljenost in pozornost terjajo ravno raznolikost in neenotnost obiskovalcev in uporabnikov dediščine, kakor njihovo različno branje, vrednotenje, razumevanje, cenjenje in dojetje dediščine. Kljub teoretični želji po upoštevanju vseh sprejemljivih vidikov, vrednot in interpretacij preteklosti se morajo stroka in upravljalci dediščine na neki točki odločiti, katere od omenjenega izključiti iz prezentacije dediščine.

Sodelovanje obeh strok ne bi pomenilo samo evalvacije arheoloških in zgodovinskih podatkov ter dejstev, na katerih temelji interpretacija, temveč tudi boljše, celostno ter dolgotrajno varovanje in ohranjanje ter sodobno upravljanje in prezentacijo arheološke dediščine. S sodelovanjem arheološke stroke z arhitekturo bomo dediščino lažje ohranili prihodnjim rodovom, prezentirana in interpretirana arheološka najdišča bodo postala vir znanja in navdiha ter *lieux de mémoire*.

Na koncu lahko zapišemo, da je za potrebe celostnega in dolgotrajnega ohranjanja, varovanja, prezentacije in sodobne ter uporabniku prijazne interpretacije, fizične in intelektualne dostopnosti do arheološke dediščine in utrjevanja lokalne, pokrajinske ali celo nacionalne identitete potrebno ničkolikokrat poudarjeno sodelovanje med arheologi in arhitekti. V imenu dediščine in prihodnjih rodov si lahko le želimo, da bo sodelovanje v prid dediščini postalo sistematično, trdno in uspešno.

Viri in literatura

- Archaeology and Architecture*, 2009. – <http://interactive.archaeology.org/veracruz/?p=174> (dostop: 28. 3. 2020).
- Assmann, A., Rekonstruktion – Die zweite Chance, oder: Architektur aus dem Archiv, v: *Geschichte der Rekonstruktion, Konstruktion der Geschichte* (ur. Nerdinger, W. in drugi), München 2010, str. 16–23.
- Ayán Vila, X. M. in drugi, Archaeotecture: seeking a new archaeological vision of Architecture, *BAR International Series* 1175, 2003, str. 1–15.
- Ažman Momirski, L., *Imaginariji arheoloških objektov: Magistrska naloga*, Ljubljana 2001.
- Ažman Momirski, L., *Arhitektura in arheologija: razlike in sorodnosti: Doktorska disertacija*, Ljubljana 2004.
- Bachmann, M., Neue Restaurierungen in Pergamon: Das Schutzdach über den römischen Mo-saiken von Bau Z und die Rote Halle, *Xantener Berichte* 19, 2011, str. 159–181.
- Blanco Rotea, R. in drugi, Archaeology of Architecture: theory, methodology and analysis from Landscape Archaeology, *BAR International Series* 1175, 2003, str. 17–39.
- Breznik, A., *Management of an archaeological park*, Ljubljana 2014. – https://www.academia.edu/8629967/Management_of_an_archaeological_park (dostop: 27. 3. 2020).
- Corner, D. idr., Tourism and archaeological heritage. Driver to development or destruction?, v: *Le Patrimoine, moteur de développement – Heritage, a driver of development* (ur. Gottfried, C. in drugi), Pariz 2011, str. 499–511.
- Dinsmoor, W. B., The archaeological field staff: The architect. *Journal of field archaeology* 4 (3), 1977, str. 309–324.
- Drennan, M. E., Architecture in archaeology: An examination of domestic space in bronze age Mesopotamia, *Honors Scholar Theses* 167, 2010, str. 1–57. – http://digitalcommons.uconn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1168&context=srhonors_theses (dostop: 27. 3. 2020).
- Grmek, P., *Predstavitev arheoloških krajin in arheoloških ostankov v krajini na primeru območja Vremske doline in okolice Škocjanskih jam: Magistrska naloga*, Ljubljana 2016.

- Hajnóczy, G. J., Denkmalschutz und Museologie, v: *The Roman town in a modern city. Proceedings of the International Colloquium held on the occasion of the 100th Anniversary of the Aquincum Museum* (ur. Németh, M), Budimpešta 1998, str. 116–119.
- Hassler, U., »Ruinen und Rekonstruktionen« – konservatorische Konzepte des 20. Jahrhunderts und Architekturkritik heute, v: *Geschichte der Rekonstruktion, Konstruktion der Geschichte* (ur. Nerdinger, W. in drugi), München 2010, str. 178–189.
- Hudales, J., *Ekomuzej in druge oblike sodobnih lokalnih muzejev*, Ljubljana 2011. – http://etnologija.etnoinfolab.org/dokumenti/73/2/2011/EKOMUZEJ_HMELJARSTVA_IN_PIVOVARSTVA_SLOVENIJE_2147.pdf (dostop: 27. 3. 2020).
- International Committee for the Management of Archaeological Heritage (ICAHM), Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage, Lozana 1990. – http://www.icomos.org/charters/arch_e.pdf (dostop: 27. 3. 2020).
- International Council on Monuments and Sites (ICOMOS), International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter 1964), Benetke 1965. – https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf (dostop: 28. 3. 2020).
- International Council on Monuments and Sites (ICOMOS), The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites, Québec 2008. – https://www.icomos.org/charters/interpretation_e.pdf (dostop 1. 6. 2020).
- International Council on Monuments and Sites (ICOMOS), Recommendations of the First International Conference of ICOMOS on Archaeological Parks and Sites, Salalah 2015. – <http://whc.unesco.org/en/news/1256> (dostop 28. 3. 2020).
- Johnston, C. in drugi, *Ruins: A guide to conservation and management*, Canberra 2013.
- Kienzle, P., Zur Entwicklung der Chartae. *Xantener Berichte* 19, 2011, str. 9–25.
- Kobiałka, D., Archaeology and communication with the public: archaeological open-air museums and historical re-enactment in action. *European Journal of Post Classical Archaeologies* 4, 2014, str. 359–376.
- Krähling, J. Historic building archeology workshop, Budimpešta 2014. – http://doktori.bme.hu/bme_palyazat/2011/tudomanyos_muhely/Tortenet_i_epuletkutato_muhely_en.htm (dostop: 30. 3. 2020).
- Matero, F. G., Heritage, conservation, and archaeology: An introduction, *AIA Site Preservation Program* junij 2008. – <https://www.archaeological.org/pdfs/Matero.pdf> (dostop: 30. 3. 2020).
- Mosler, A. S., *Landscape architecture on archaeological sites: Establishing landscape design principles for archaeological sites by means of examples from West Anatolia, Turkey: Doktorska disertacija*, München 2005.
- Nardi, R., Conservation in archaeology: Case studies in the Mediterranean region, *AIA Site Preservation Program* november 2010. – [http://www.archaeological.org/sites/default/files/files/Nardi%20v2\(1\).pdf](http://www.archaeological.org/sites/default/files/files/Nardi%20v2(1).pdf) (dostop: 30. 3. 2020).
- Nerdinger, W., Zur Einführung – Konstruktion und Rekonstruktion historischer Kontinuität, v: *Geschichte der Rekonstruktion, Konstruktion der Geschichte* (ur. Nerdinger, W. in drugi), München 2010, str. 10–14.
- Novaković, P., *Osvajanje prostora: razvoj prostorske in krajinske arheologije*. Ljubljana 2003.
- Orser, C. E. in drugi, *Historical archaeology*, New York 1995.
- Paardekooper, R., *The value of an archaeological open-air museum is in its use. Understanding archaeological open-air museums and their visitors*. Leiden 2012.

- Petzet, M., *Principles of preservation: An introduction to the International Charters for Conservation and Restoration 40 years after the Venice Charter*. v: *International Charters for Conservation and Restoration*, München 2004, str. 7–29. – <http://www.icomos.org/venicecharter2004/petzet.pdf> (dostop: 30. 3. 2020).
- Pirkovič, J., Reproduciranje izginulih spomenikov in vprašanje pristnosti, *Varstvo spomenikov*, 40, 2003, str. 209–221.
- Pirkovič, J., *Arheološko konservatorstvo in varstvo nepremične kulturne dediščine. Učbenik za predmet Arheologija za javnost*, Ljubljana 2012. – <http://arheologija.ff.uni-lj.si/sites/arheologija.ff.uni-lj.si/files/Dokumenti/Studij/gradiva/arheologijazajavnost.pdf> (dostop: 30. 3. 2020).
- Potter Jr., P. B., The archaeological site as an interpretive environment, v: *Presenting archaeology to the public: digging for truths* (ur. Jameson Jr., J. H.), Walnut Creek 1997, str. 35–44.
- Rebec, M., *Kulturno-raziskovalni center matičnega Krasa: idejni projekt revitalizacije ruševin gradu Školj pri Famljah in njegove ožje okolice: diplomska naloga*, Ljubljana 2013.
- Schalles, H.-J., Die Inwertsetzung eines antiken Baubefundes – Schutzbau und Museum über den Großen Thermen der Colonia Ulpia Traiana/Xanten, *Xantener Berichte* 19, 2011, str. 137–148.
- Sivan, R., The presentation of archaeological sites, v: *The conservation of archaeological sites in the Mediterranean region* (ur. de la Torre, M.), Los Angeles 1995, str. 51–59.
- Sommer, C. S., Konservieren, Restaurieren, Rekonstruieren, Zuschütten? Die Präsentation römischer Denkmäler in Baden-Württemberg, v: *The Roman Town in a Modern City. Proceedings of the International Colloquium held on the occasion of the 100th Anniversary of the Aquincum Museum* (ur. Németh, M.), Budimpešta 1998, str. 133–143.
- Timoney, S. M., *Presenting archaeological sites to the public in Scotland; doktorska disertacija*, Glasgow 2008.
- Trigger, B. G., *A history of archaeological thought: Second edition*. Cambridge 2006.
- Voda, N., *Ureditev mestnega parka in arheološkega muzeja na prostem na drugem ptujskem mestnem griču: diplomska naloga*, Ljubljana 2011.
- White, A., Interpretation and display of ruins and sites, v: *Conservation of ruins* (ur. Ashurst, J.), Oxford 2007, str. 247–264.
- Woolfitt, C., Preventive conservation of ruins: reconstruction, reburial and enclosure, v: *Conservation of ruins* (ur. Ashurst, J.), Oxford 2007, str. 147–194.

Tadej Curk

Rokovanje z arheološko dediščino kot skupna točka arheologije in arhitekture

Ključne besede: arheologija, arhitektura, sodelovanje, interpretacija, varovanje dediščine, prezentacija dediščine

Arheološka dediščina nujno terja sodelovanje med arheologijo in arhitekturo, saj lahko le interdisciplinarno sodelovanje zagotovi poglobljeno raziskavo, sodobno dediščinsko interpretacijo ter posledično celostno in dolgoročno varovanje in upravljanje arheološke dediščine. Takšen postopek torej nudi kakovostnejšo obravnavo, mnogoplastne informacije, konservacijo, restavracijo in prezentacijo arheološke dediščine, česar ena ali druga veda sama ne zmore zagotoviti.

Želje sodobne družbe ter uporabnikov arheološke dediščine, kakor tudi sodobni pristopi k ohranjanju in zaščiti, so pripeljali do postopnega obujanja intenzivnejšega sodelovanja med arheologi in arhitekti, kar se kaže tudi v počasnem razvoju teoretičnih temeljev za sodelovanje med obema strokama in sprejemanju nacionalnih (slovenskih) ter mednarodnih listin in priporočil o raziskavah, interpretaciji, varovanju ter prezentaciji arheološkega dediščine, ki spodbujajo sodelovanje in inkluzijo.

Tadej Curk

Dealing with Archaeological Heritage as a Common Point of Archaeology and Architecture

Keywords: archaeology, architecture, cooperation, interpretation, protection of archaeological heritage, presentation of archaeological heritage

Archaeological heritage necessarily requires cooperation between archaeology and architecture, since only interdisciplinary cooperation can provide in-depth research, a modern interpretation of the heritage and, consequently, integrated and long-term protection and management of the archaeological heritage. Such a procedure therefore offers a better treatment, more diverse information, conservation, restoration and presentation of the archaeological heritage, which one or the other science alone cannot provide.

The wishes of modern society and users of archaeological heritage, as well as modern approaches to conservation and protection, have led to a gradual revival of more intensive cooperation between archaeologists and architects, which is reflected in the slow development of the theoretical foundations for cooperation between the two disciplines and the adoption of national (Slovenian) and international charters and recommendations for the study, interpretation, protection and presentation of the archaeological heritage, which promote cooperation and inclusion.

O avtorju

Tadej Curk je po izobrazbi univerzitetni diplomiran arheolog, ki svoj študij nadaljuje na interdisciplinarnem doktorskem študiju, smer heritologija, na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Trenutno je zaposlen v Loškem muzeju Škofja Loka kot organizator dela pri dveh projektih. V sklopu študija in delovnega mesta se ukvarja z arheologijo, muzeologijo ter dediščinskimi vedami.

About the author

Tadej Curk is an archaeologist with a university degree, who is continuing his studies as part of the interdisciplinary doctoral programme Heritology at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. He is currently employed as a project coordinator at Loka Museum in Škofja Loka. During his studies and at work he deals with archaeology, museology and cultural heritage sciences.